

УДК 097

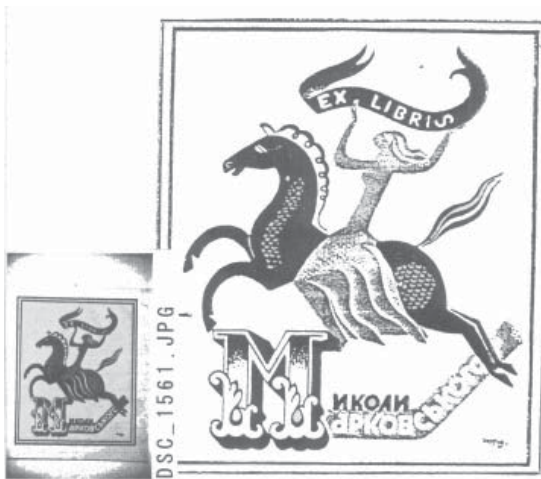
Л. В. Волошин

Директор музею О. Новаківського

ЕКСЛІБРИСИ СВЯТОСЛАВА ГОРДИНСЬКОГО

Розглядається творчий доробок Святослава Гординського, праці якого відіграли важливу роль у мистецькому житті України 20–30-х рр. Аналізуються екслібриси, що були присвячені видатним діячам того періоду.

Яскрава енциклопедична постать Святослава Гординського з бігом часу все чіткіше вимальовується у всій значимості та масштабності його багатогранного спадку. Він — поет і перекладач (із восьми європейських мов), редактор і публіцист, художник-графік і монументаліст, талановитий критик та історик мистецтва, активний організатор мистецького життя і, врешті, — неоціненний речник української культурної політики у західному світі. У кожному з цих ділянок нашої мистецької культури Гординський зробив вагомий внесок.

У величезному творчому доробку Святослава Гординського його рання графічна творчість довоєнного львівського періоду становить одну з найбільш яскравих сторінок. Його праці були важливою складовою найбільш передового у свій час авангардного руху в мистецькому житті України 20–30-х рр. минулого століття. Цей важливий період у творчості Гординського сьогодні все ще недостатньо вивчений у вітчизняній мистецтвознавчій літературі, а тим більше

не висвітлений в ілюстрованих мистецьких виданнях, доступних широкому колу фахівців та шанувальників української культури [1].

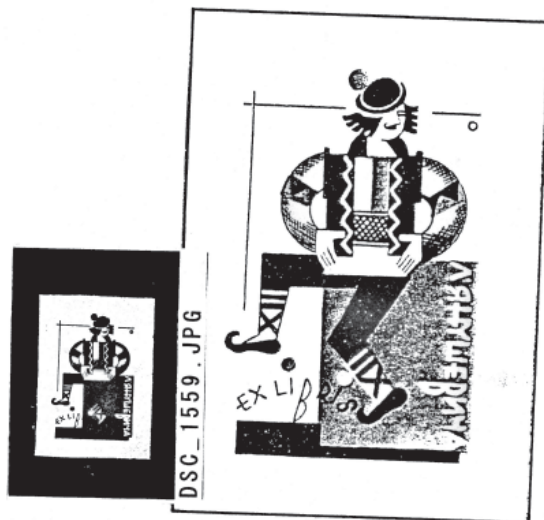
Розглядаючи сьогодні цей мистецький доробок Гординського, неважко зауважити, що вся його рання графічна творчість, перейнята пошуками власного індивідуального стилю та національного виразу, опиралася, з одного боку, на досвід західноєвропейських авангардних течій першої третини минулого століття, а, з другого, — на ідеї, що ширилися зі Сходу, з Наддніпрянської, тоді

вже Радянської України періоду «українізації» 20-х рр., а також з Росії, де після революції під прикриттям офіційної доктрини пролетарської культури, активно реалізувались у творчій практиці митців різного роду авангардні концепції.

Екслібрис у ранній графічній творчості С. Гординського є яскравим явищем, у якому, ніби у краплині води, віддзеркалилися передові для того часу стилеві, ідейно-творчі пошуки митця. Найбільш інтенсивна його праця у цьому жанрі припадає на 1930-ті рр., коли після творчого стажування у Парижі він повертається до Львова і тут разом із колегами — членами об'єднання Асоціації Незалежних Українських Митців (АНУМ) очолює творчий процес у Галичині.

Саме тоді С. Гординський виконав понад два десятки екслібрисів першорядної мистецької вартості, відразу стаючи у ряд найвизначніших майстрів західноукраїнського екслібриса, таких як П. Ковжун, Р. Лісовський, М. Бутович, М. Осіньчук, Я. Музика, не кажучи вже про О. Кульчицьку, яка ще на початку ХХ ст. започаткувала розвиток цього жанру в Галичині. У творах усіх

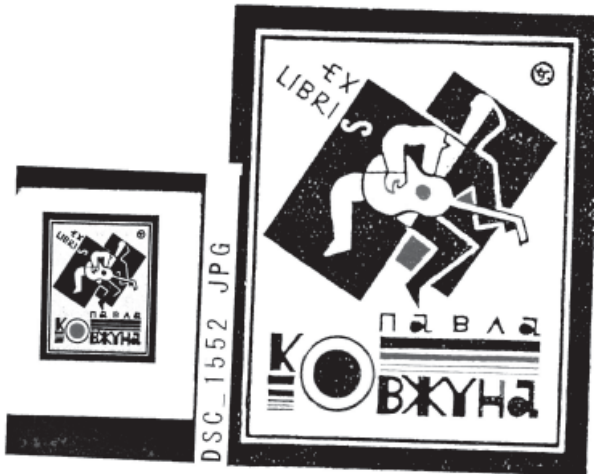
цих митців, як стверджує художній критик того часу М. Драган, український екслібрис 30-х рр. набув високомистецького рівня, завоювавши визнання на міжнародних збірних виставках та зацікавлення серед європейських колекціонерів [2]. Екслібриси С. Гординського присвячено, переважно, особам його найближчого мистецького оточення — художникам-соратникам із кола АНУМу (П. Ковжуну, М. Осіньчуку, М. Драгану), друзям-літераторам (І. Крушельницькому, В. Софрону-Левицькому), визначним представникам галицького духовенства (о. Йосипу Сліпому, о. Іванові Бучку) та різним культурно-освітнім організаціям (екслібрис музею «Верховина» у Стрию та Кружка «Рідної Школи» в Богородчанах). Уже перші

«Верховина» у Стрию та Кружка «Рідної Школи» в Богородчанах). Уже перші

з них, показано в 1932 р. на «Виставці сучасної української графіки» у Львові, були зачислені критикою до найбільш модерних артистичних явищ у жанрі сучасного екслібриса [3]. Зокрема, М. Драган у статті писав: «Екслібриси Святослава Гординського знаменують вибаглива простота і ясність композиції, продиктовані вони інтенціями і смаком власників. Французьке мистецтво й українська ікона поєднались у них в одну гармонійну і симпатичну цілість» [2]. Трактуючи свої екслібриси принципово як ужиткову графіку малих форм, Гординський майстерно втілює в лаконічних образах-знаках не тільки основну суть життєвого спрямування того чи іншого власника книжки, але й дбає, передусім, тільки про цілком графічну красу та виразність своїх мініатюрних творів.

За характером образно-стильового трактування екслібриси С. Гординського цілком вписуються у загальне русло розвитку його ранньої графічної творчості та їх можна умовно розділити на декілька груп.

Першу найбільш цікаву і численну групу становлять екслібриси 1930–1934 рр., в яких геометризовано кубо-конструктивістські форми, що органічно поєднані з українськими народно-орнаментальними мотивами (екслібриси П. Ковжуна, І. Крушельницького, Л. Янушевича та ін.).

Блискучий взірець такого рішення маємо, наприклад, в екслібрисі Левка Янушевича, фотографа, попу

пулярного серед львівських художників того часу. Підкреслюючи відомі всім етнокультурні зацікавлення Л. Янушевича, С. Гординський вирішує його екслібрис в образі гуцула в танці. Художник добивається тут ідеальної гармонії простих геометричних форм авангардної пластики з мелодійною ритмікою

українського народного орнаменту та витонченістю шрифтових елементів. Делікатні вкраплення зеленого кольору в конструктивну строгість чорно-білого рисунка лише збагачують образ додатковими настроєвими інтонаціями.

В інших екслібрисах (В. Софронова, П. Ковжуна (другий варіант, Мілади Новотної) С. Гординський створює образ на принципі футуристичної динаміки діагонально спрямованих площин, що перетинаються та частково накладаються одна на одну, демонструючи симультанність (одночасність) різних часових і просторових мотивів в одній композиції. Так, наприклад, екслібрис о. Йосипа Сліпого, в якому образи-символи його пасирської праці як ректора Греко-Католицької Духовної Академії у Львові (мотив Святодухівської вежі, розкритого Святого Письма та Юрія-Змієборця із піднятим мечем) зображено у різних діагональних площинах на чорному та штрихованому сірому тлі. У динамічну композиційну структуру цього образу вписано, своєрідним контрапунктом, шрифтовий напис протилежного діагонального напрямку, що ритмічно урівноважує образ.

Аналогічно побудовано графічний образ в екслібрисі В. Софронова-Левицького (1931). Зображений на ньому козак верхи на коні у стрімкому діагональному русі вглибину. Його чорний силует з білими контурними обрисами чітко вирисовується на білій діагональній смузі (умовний образ життєвого дороговказу) на чорному полі екслібриса з хвилястими написами внизу.

Інтелектуальним кліматом молодії авангардної богеми Парижа пронизано один із найбільш ранніх творів Гординського у цьому жанрі — його «Автоекслібрис» (1930). Художник зображає тут себе в улюбленому береті на тлі Сени із пароплавом та Ейфелевою вежею вглибині. Усі ці

доволі умовно трактовані елементи зображення він принципово підпорядковує декоративно-ритмічній організації образу на площині паперу, підкреслюючи специфічну красу тонкого штриха поряд чорних та білих площин.

У цих мініатюрних творах малої графіки прочитується своєрідне відношення С. Гординського до штрихових написів. Їхня каліграфія надзвичайно багата і фантазійно-винахідлива, завжди з великим тактом вписана у загальну формально-емоційну структуру образів, як невід'ємна частина їх ритму та

емоційної виразності. Цікаве в цьому відношенні висловлювання митця про суть екслібрисного образу та роль у ньому шрифтів: «Книжковий знак, — зауважує він, — не міг, samozрозуміло, не підпасти під загальні вимоги нової графіки, «..він дуже простою річчю: цікавою графічною плямою, і байдуже, що складалось на її зміст. Графік (людина, що відчуває «чорне і біле») бере сюжет і перекладає його на мову плями, при чому буква «а» у письмі однаково важна, що й голова Апольона чи архітектурний мотив» [4].

Ще одну групу становлять екслібриси, в яких митець дає модерну графічну інтерпретацію традиційним формам давньоукраїнського іконопису (екслібриси М. Драгана, М. Осінчука) та книжкових рукописних мініатюр («Із книг о Івана Бучка, М. Марковського»). Так, в екслібрисі Михайла Осінчука, відомого в Галичині майстра монументальних церковних розписів, С. Гординський вдається до своєї рідної парафрази старовинного фрескового зображення Ангела. Його знакова умовність у композиції екслібриса підкреслена діагональним зміщенням усієї постаті таудрібним силуетом художника, що малює її, стоячи на риштованнях. Діагональне схрещення основних осей зображення динамізує композицію і разом з чітким, монументальним шрифтом надає їй

модерного звучання.

Натомість, у екслібрисі Михайла Драгана С. Гординський, стилізуючи давньоруський іконний образ Юрія Зміборця, зосереджує увагу на рафінованій грі чорних та білих плям, поєднаних з каліграфічною тонкістю контурного рисунка, орнаментальних деталей та шрифтових написів.

Окрему, доволі чисельну групу складають екслібриси, в яких реалістично зображені мотиви, майстерно закомпоновані в єдину ритмічну і знако-

во-символічну цілість (екслібриси для кружка «Рідної Школи» в Богородчанах, для музею «Верховина» в Стрию, книжкові знаки Р. Генік-Березовського, О. Дутки, В. Сімовича та інші). Характерний для цієї групи є екслібрис В. Сімовича, відомого українського вченого-філолога та мовознавця, якого Гординський добре знав, співпрацюючи з ним спочатку в газеті «Назустріч», а згодом, у роки німецької окупації, — у редакції «Українського Видавництва». Саме в той воєнний час, як видно з характеру реалістичної пластики екслібриса, Гординський створив його для книгозбірки В. Сімовича. Художник зобразив портрет В. Сімовича погрудно, за читанням старовинного манускрипту на вершині умовно сконструйованого замку-укріплення з двома симетричними вежами, що уособлюють дисциплінований, чітко зорганізований світ його наукового мислення.

Про відповідальне ставлення С. Гординського до праці у жанрі екслібриса засвідчує його активна участь у нормуванні спеціального збірника АНУМ, присвяченого історії та проблемам розвитку цього особливого виду малої графіки [5]. Добротне, елітарне видання цього збірника, здійснене в 1932 р. у друкарні Артура Гольдмана, мало бути, як засвідчує сам митець, взірцем високої культури друкарського мистецтва у Львові [6]. С. Гординський помістив у цьому збірнику статтю «За новий екслібрис», в якій розглянув еволюцію цього жанру з точки зору його формально-стильової культури.

Сучасний екслібрис, на його думку, повинен відповідати загальним вимогам модерної графіки і, водночас, будучи «підчинений загальним мистецьким правилам декоративного оформлення, екслібрис має своє власне, інтимне місце у сучасній графіці саме через свій невеликий розмір. Малий шматочок паперу вимагає максимум зосередження, уваги й енергії. Саме тому, — стверджує далі Гординський, — графік, що займається екслібрисом мусить мати повні кишені ідей, бо без них його речі втрачуть чарівливі слова: оригінальність і мистецтво, так що ... в екслібрисі спеціальна винахідливість навіть дуже бажана». Усі ці вимоги Гординський ставив також перед собою, працюючи над екслібрисами. Отож його доробок у цій ділянці є не тільки вартісним культурно-історичним документом тієї епохи (бо вказує на ряд визначних особистостей того часу), але й свідомством високої графічної культури в Україні першої третини минулого століття.

1. Певний Б. Речник українського мистецтва / Б. Певний // Терем. проблеми української культури. — Детройт, 1990. — Ч. 10. — С. 18. 2. Драган М. Сучасний український екслібрис / М. Драган // У кн.: Екслібрис. Збірник Асоціації Незалежних Українських Мистців. — Львів : Ізмарад, 1932. — С. 11–17 — Вип. 1. 3. Виставка сучасної української графіки: каталог. // Асоціація Незалежних Українських Мистців. — Львів, 1932. — № 14–21. — С. 10. 4. Гординський С. За новий екслібрис / С. Гординський // У кн.: Екслібрис. Збірник АНУМ. — Львів, 1932. — Вип. 1. — С. 22. 5. Екслібрис: зб. Асоціації Незалежних Українських Мистців. — Львів : Ізмарад, 1932. — Вип. 1. 6. Гординський С. Спогади про Асоціацію Незалежних Українських Мистців ХС / С. Гординський // Образотворче мистецтво. — 1991. — С. 7.

ЭКСЛИБРИСЫ СВЯТОСЛАВА ГОРДИНСКОГО

Рассматривается творческий задел Святослава Гординского, труды которого сыграли важную роль в художественной жизни Украины 20–30-х гг. Анализируются экслибрисы, что были посвящены выдающимся деятелям того периода.

BOOK-PLATES OF SVYATOSLAVA GORDINSCOGO

Creative reserve of Svyatoslava Gordinscogo, labours of which played an important role in the artistic life of Ukraine 20–30th, is examined Book-plates, that was devoted to the prominent figures of that period, are analysed.

Стаття надійшла 10.10.08

УДК 655.15(477.83-25)(091)»18»

О. В. Палюх

Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України

**ШРИФТОВА ГАММА ТА ОЗДОБЛЕННЯ ДРУКАРНІ
СТАВРОПІГІЙСЬКОГО ІНСТИТУТУ (XIX ст.)**

На основі каталогів взірців шрифтів та оздоблювального матеріалу друкарні Ставропігійського інституту 1849 та 1891 рр. висвітлено художньо-технічні можливості книговидання Львова XIX ст.

Історія книговидання Львова тісно пов'язана з діяльністю друкарні Ставропігійського братства, яке впродовж XVI–XVIII ст. відіграло важливу роль культурного і просвітницького осередку для українського населення, а 1788 р. реорганізованого австрійською владою у Ставропігійський інститут. Повернена у власність інституту 1793 р., друкарня розпочала черговий етап свого розвитку в нових владних умовах. Позбавлена королівських привілеїв на друкування книг, під патронатом юридично невизначеного Ставропігійського інституту, технічно слабо оснащена, із запасом старих зношених «черенок» архаїчної кирилиці друкарня вступала у ринкові відносини XIX ст. [7, с. 65]. Для того, щоб гідно конкурувати з іншими друкарськими закладами, необхідно було створити відповідну технічну базу, мати різноманітний шрифтовий та оздоблювальний матеріал, а також високого рівня обслуговуючий персонал.

Відзначимо, що різноаспектну діяльність Ставропігійського братства, а пізніше інституту, на сьогодні доволі повно висвітлено в українській історіографії. Це праці істориків минулого: Д. Зубрицького, Я. Головацького, А. Петрушевича, І. Левицького, І. Свенціцького, І. Огієнка, С. Бендасюка, А. Генсьорського, І. Крип'якевича, а також сучасні дослідження Я. Ісаєвича, І. Орлевич та О. Киричук. У цих дослідженнях розглянуто також історію видавничої справи Ставропігії та її друкарні. Однак, зосереджуючи свою увагу на репертуарі видань, їх мовному розмаїтті, накладах випущеної продукції,